

1956. – С. 228.

19. Симон Петлюра. Статті, листи, документи... – Т.1. – С.242.

20. Симон Петлюра. Статті. – К.: Дніпро, 1993. – С. 206.

21. Симон Петлюра. Статті, листи, документи... – Т.1. – С. 242.

22. Симон Петлюра. Статті, листи, документи... – Т. 2. – С. 517.

23. Симон Петлюра. Статті, листи, документи... – Т. 3. – С. 209.

24. Симон Петлюра. Статті, листи, документи... – Т.1. – С.292.

25. Ткачук А. Крах спроб Центральної Ради

використати українські військові формування у 1917 році // Український історичний журнал. – К., 1967. – Ч. 8. – С. 75 – 84.

26. Ткачук А. Симон Петлюра. Політичний портрет // Київська старовина. – 1992. – Ч. 6. – С. 68.

27. У 100-річчя народження Симона Петлюри президента Української Народної Республіки. Збірник статей і доповідей / Упоряд. М. Степаненко. – Вашингтон-Філадельфія: Вид-во “Україна”, 1979. – С. 28.

28. Яковлів А. До питання про легітимність уряду УНР // “Тризуб”. –1928. – Ч. 43 (149). – С. 9.

Олександра Мельник, здобувач

Львівської державної фінансової академії

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ СТРАХУВАННЯ

У статті розглядаються історичні витоки страхування, трактування страхової діяльності як економічної категорії різними авторами, ілюструється зміст страхування за природним, економічним, соціальним, юридичним та міжнародним аспектами. Обґрунтовується найбільш змістовне та об'єктивне, виходячи з умов ринкової економіки, трактування економічної природи страхування.

Постановка проблеми. Критичний аналіз реформування сільськогосподарських підприємств дає підставу зробити висновок, що в процесі здійснення реформ не приділялось належної уваги фінансовим чинникам, їх роль у формуванні ринкової економіки недооцінювалось. Панувала думка, що достатньо запровадити нові організаційні форми, визнати право на існування різних форм власності, як всі інші проблеми, в тому числі проблема захисту аграрного виробництва, розв'язуватимуться “автоматично” без участі держави. Під час реформування аграрного виробництва великою помилкою було те, що основна увага державних структур була переважно зосереджена на здійсненні організаційних перетворень і реформування власності.

У багатьох публікаціях висловлюється хибна думка, що запроваджується ринкова економіка, тоді як насправді за допомогою цілої системи заходів створюються ринкові умови, за наявності яких починають функціонувати ринок чи ринкові відносини.

Переважає більшість дослідників проблеми формування ринкового середовища виділяють наступні його основні чинники (ринкової інфраструктури):

- створення умов еквівалентного обміну між товаровиробниками різних галузей;

- забезпечення на оптимальному рівні сільськогосподарських товаровиробників кредитними ресурсами;

- оптимізація податкової системи;

- належний страховий захист сільськогосподарських товаровиробників з урахуванням підвищеного ризику господарювання;

- підтримка на оптимальному рівні доходів сільськогосподарських товаровиробників [5, 53].

У даній статті ми детальніше зупинимось лише на одній складовій формування ринкового середовища – страховому захисті аграрного товаровиробника.

Досвід багатьох країн свідчить, що добре налагоджена страхова справа сприяє розвитку бізнесу, зміцненню фінансового забезпечення товаровиробників і на цій основі розв'язанню соціальних проблем. Страхування є об'єктивним атрибутом ринкової економіки. У той же час, на нашу думку, сама економічна природа, функції та проблеми страхування в аграрній сфері досліджені недостатньо, на що буде зосереджено увагу в даному дослідженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні проблеми розвитку і функціонування

страхування як економічної системи достатньо висвітлені в працях О.С.Осадця, Д.В.Полозенка, В.Д.Базилевича, О.Д.Заруби, М.С.Клапківа, С.А.Навроцького, О.О.Слісаренка.

В останній час цілий ряд проблем страхування діяльності аграрного товаровиробника проаналізовані у працях О.М.Онищенко, А.В.Гордійчука, О.М.Віленчука, О.Є.Гудзя, О.В.Огаренка, С.В.Клюя та багатьох інших авторів.

У переважній частині публікацій розглядаються окремі методичні аспекти страхування в аграрній сфері, проте страхування не розглядається з точки зору його економічної сутності як цілісної системи, яка має свій предмет та методи дослідження.

Постановка завдання. Основна мета статті – в діалектичному розвитку розглянути трактування різними авторами економічної суті такої категорії, як страхування, розкрити основні причини, що стримують розвиток страхового ринку в аграрній сфері України та помітити основні шляхи активізації цієї сфери економічної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Літературні джерела дають підставу стверджувати, що окремі елементи страхування були відомі за тисячі років до нашої ери. За даними В.Д.Базилевича та К.С.Базилевича, ще в законах вавилонського царя Хаммурапі передбачалось укладання угоди між учасниками торгового каравану про спільну відповідальність за збитки, яких зазнавав будь-хто з його членів унаслідок розбійного нападу, пограбування тощо. Можна вважати, що така практика як цілком виправдана передавалась з покоління в покоління [1, 10].

За даними колективу авторів підручника "Страхування", до наших днів дійшло багато відомостей про відносно поширене взаємне страхування ритуальних витрат на проведення похорону в Стародавньому Римі [8, 14]. Річ у тім, що в Римській імперії надавалось великого значення культу похорону, що вимагало відповідного нагромадження коштів. Цільове використання цих коштів забезпечувалось правовими гарантіями. Лише особа, зазначена в заповіті, могла отримати належні кошти і витратити їх на ритуальні заходи, пов'язані з похороном заповідача. Вартий уваги факт, що навіть рабовласник (якщо він не значився у заповіті) не мав права на страхову суму раба. Цей факт є яскравим підтвердженням верховенства закону ще в ті стародавні часи. За даними окремих дослідників, можна стверджувати, що певні форми страхового захисту існували в Україні між чумаками [1, 10]. Є підстави вважати, що перше страхове товариство засноване в Ісландії

в XIII столітті, коли тамтешні заможні селяни почали об'єднуватися в спілки для взаємного захисту від утрат на випадок вогню або загибелі худоби [8, 15]. В середньовічні часи набуло поширення гільдійно-цехове страхування, яке ґрунтувалося на наданні взаємодопомоги без попереднього переліку страхових подій та розмірів виплати за ними.

У межах середньовічного страхування відбулось відособлення таких страхових фондів, які обслуговували не тільки членів страхової організації, а й сторонніх осіб – вдів, сиріт, інвалідів і т. ін. Зароджувались родові та общинні взаємодопомоги, різні державні страхові заходи, які можна розглядати як прообраз ринкових форм страхування [1, 12].

Прототипи сучасних страхових компаній – страхові товариства – появилися із зародженням капіталістичних відносин, і насамперед на морському транспорті та в торгівлі.

Реформування економічної системи та соціальні перетворення в Україні створюють об'єктивне середовище для суттєвих змін в організації страхової справи. У розвитку страхової справи стало основним завданням подолання монополізму страхової діяльності, формування страхового ринку, розширення сфери і підвищення якості страхових послуг, удосконалення механізму мобілізації та використання ресурсів для забезпечення надійного страхового захисту усіх суб'єктів ринку.

Суспільне виробництво в цілому, й особливо аграрне, пов'язане з певними ризиками: банкрутством, катаклізмами, катастрофами тощо. З ускладненням економічного ладу та технологічності виробництва ускладнюються й ризики. З розвитком техногенної цивілізації, як це не парадоксально, залежність людства від стихій небесних та земних не тільки не зменшується, а навпаки – зростає. Підвищення культури землеробства може бути повністю нівельоване парниковим ефектом.

Сьогодні є всі підстави для твердження, що має місце велика диспропорція між рівнем технологічного попередження виникнення ризиків в аграрному виробництві та сумарними втратами від ризиків, оскільки за словами О.В.Хавтура, "розвиток суспільних відносин, удосконалення засобів виробництва призводить до збільшення кількості ризиків та обсягів збитків від їх настання" [9, 139].

Кризовий стан економіки агропромислового комплексу, ризиковість та низька ефективність страхового бізнесу в сільському господарстві зумовлюють і низький рівень розвитку страхового

ринку в цій сфері. Розвиток страхового ринку в аграрній сфері гальмується не лише кризовим станом галузі, але й недостатнім фінансовим потенціалом страхових компаній, відсутністю конкуренції страхових послуг, високою вартістю страхових послуг, складністю процедури оформлення страхового договору, відсутністю страхового аудиту та інформації про діяльність страхових компаній, кваліфікованих спеціалістів зі страхування ризиків, відсутністю суттєвої державної підтримки щодо часткової сплати сільськогосподарським товаровиробникам страхових платежів.

Говорячи про відсутність кваліфікованих спеціалістів у страхових компаніях, варто навести наступні дані Т.Т. Ковальчука:

- у страхових компаніях зайнято понад 30000 працівників, більшість з яких не має спеціальної професійної підготовки;

- призначення на керівні посади страхових компаній не обмежується відповідними кваліфікаційними вимогами до кандидатів;

- несумлінна поведінка щодо встановлення неадекватних страхових тарифів та необґрунтованих відмов у сплаті страхового відшкодування не впливає на професійну кар'єру відповідного фахівця [6, 226].

Враховуючи вищевикладене, необхідно, на нашу думку, детальніше розглянути й глибше проаналізувати теоретичні аспекти сутності категорій "страхування", його місце серед інших економічних категорій.

Чітке трактування та розуміння економічної сутності такої категорії, як "страхування" дозволить визначити її роль у суспільних відтворювальних процесах, формуванні фінансових ресурсів та захисту від можливих ризиків, побудувати на цій основі дієвий механізм формування ринкового середовища.

Більшість визначень страхування в умовах соціалізму мали універсальний характер і зводились до створення централізованих страхових (резервних) фондів. За таких умов страхування не було активним чинником впливу на відтворювальні процеси суспільного виробництва. Практика показує, що монополія на страхову діяльність, що не орієнтована на інтереси страховальників, а підвищення страхових операцій можливе при концентрації страхового фонду тільки до певної межі [4, 141]. У створенні ринкової інфраструктури важливе місце посідають незалежні, конкуруючі між собою страхові компанії.

Як зазначає О.В. Хавтур, страхові компанії відіграють велику роль у стимулюванні

господарської активності учасників ринкового середовища, яке створює конкурентне середовище, що в свою чергу викликає потужну психологічну мотивацію їхньої економічної діяльності. З цієї позиції у вітчизняній практиці страхування розглядається як форма фінансового посередництва, яке полягає у формуванні та цільовому використанні спеціальних грошових фондів [9, 142].

Слід зазначити, що трактування страхування як форми фінансового посередництва є дуже спрощеним, не відповідає фактичному стану речей та економічній природі страхування. Методологічною основою визначення страхування і надалі залишається концепція відносин. При цьому діапазон визначення економічної природи страхування надзвичайно широкий і знаходиться між дуже спрощеним та відносно обширними трактуваннями цієї категорії.

Наприклад, О.Є. Гудзь трактує страхування як один із важливих та найпоширеніших способів уникнення ризиків або зменшення їх впливу, особливо тих, що стосуються стихійних явищ [4, 73].

У той же час А.В. Гордійчук вважає, що страхування – це економічні відносини, за яких страхувальник, сплативши страховий платіж, у разі зростання страхової події, обумовленої договором або законом, забезпечує собі чи третій особі суму страхової виплати, яку сплачує страховик [3, 84]. Якщо визначення сутності страхування О.Є. Гудзем є дещо спрощеним, то визначення, дане А.В. Гордійчуком, на нашу думку, більш вдале, відображає глибинний характер страхування як економічних відносин. Правда, дещо незрозумілим є вислів А.В. Гордійчука, що "у разі зростання страхової події, обумовленої договором або законом, забезпечує собі чи третій особі суму страхової виплати, яку сплачує страховик" (вказане джерело). Адже договір страхування складається через відсутність страхової події, і лише при її настанні, а не зростанні здійснюється страхова виплата. Сам факт настання страхової події вже є підставою для страхової виплати, а її зростання (очевидно, автор мусив би мати на увазі масштаби події) може впливати на розмір виплат. Серед економістів до цього часу нема єдиної думки щодо місця страхування. Одні відносять його або до сфери виробництва, або до сфери споживання, а є і такі, що – до сфери обігу. Оскільки основним призначенням страхування є попередження та мінімізація негативних наслідків ризиків, а останні виникають в основному на стадії виробництва, то і відносити страхування слід до сфери

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ СТРАХУВАННЯ

виробництва. Такої думки дотримуються більшість дослідників економічної природи страхування в аграрній сфері.

Досліджуючи економічну природу страхування, О.В. Хавтур прийшов до висновку, що в останній редакції Закону України “Про страхування” офіційне трактування поняття “страхування” переобтяжене правовими аспектами [9, 142].

Заслужують уваги зарубіжні концепції трактування страхування. В усіх зарубіжних теоріях страхування трактується в абстрактній формі, що дозволяє зберегти його в різних умовах розвитку суспільства. Розрізняють суб’єктивні та об’єктивні зарубіжні теорії страхування [2, 18]. За цими теоріями, страхування трактується виходячи з того, кому воно відшкодовує збитки або потреби кого задовольняє. Найпоширенішими серед таких теорій є:

- теорія страхування як “відшкодування майнового збитку” від випадкових та непередбачуваних подій;

- теорія страхування як “задоволення майнових потреб”, що виникають у результаті випадкових подій [9, 143].

На нашу думку, такий розподіл зарубіжних теорій страхування не є зовсім правомірним, бо як у першому, так і другому випадку, тобто і при “відшкодуванні збитку”, і при “задоволенні потреб” причиною є непередбачувані та випадкові події, тобто реалізація ризиків, а значить вони мають однакове походження.

О. В. Хавтур вказує, що визначення страхування за суб’єктивними теоріями не розкривають повністю його сутності в частині об’єктів страхування [9, 143].

Економічній категорії страхування притаманна значна кількість ознак, властивих категорії фінансів. У той же час важливою ознакою страхування, яка істотно його відрізняє від категорії фінансів, є притаманний йому імовірнісний характер відносин. Рух грошової форми вартості в страхуванні залежить від ступеня ймовірності завдання збитку в разі настання страхових подій [9, 144]. Ця ознака, на нашу думку, зумовлює істотну відмінність страхування від фінансів. Досліджуючи економічну сутність страхування та проводячи порівняльний аналіз різних підходів до його визначення, можна стверджувати, що дещо відмінне тлумачення від офіційного, поміщеного в Законі України “Про страхування”, наводиться в підручнику “Страхування” за редакцією

С.С. Осадця [8, 24].

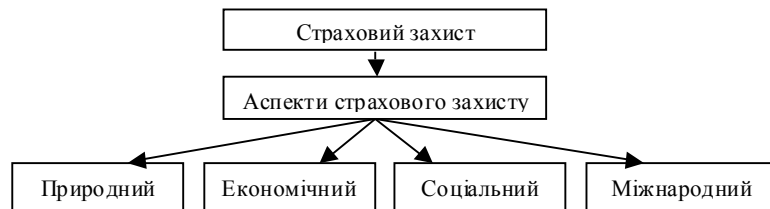
Автори згаданого підручника дають таке визначення поняття “страхування”: “страхування – це двосторонні економічні відносини, які полягають в тому, що страхувальник, сплачуючи грошовий внесок, забезпечує собі (чи третій особі) у разі настання події, обумовленої договором або законом суму виплати з боку страховика, який утримує певний обсяг відповідальності і для її забезпечення поповнює та ефективно розміщує резерви, вживає превентивні заходи, спрямовані на зменшення ризику, а при потребі перестраховує частину своєї відповідальності” [8, 24].

Необхідність страхового захисту викликана прагненням обмежити як матеріальні, так і нематеріальні збитки, пов’язані з певними ризиками.

Страховий захист як економічна категорія, має декілька аспектів:

- природний;
- економічний;
- соціальний;
- юридичний;
- міжнародний [1, 12].

На основі публікацій В.Д. Базилевича та К.С. Базилевича, можна схематично зобразити логічний зміст страхування (Рис.1.) [1, 12, 13].

Суть окремих аспектів страхування полягає у наступному:

- природний – засіб збереження матеріального благополуччя за настання випадкових, непередбачуваних або передбачуваних випадків шляхом розподілу заподіяної окремим громадянам шкоди між багатьма іншими членами суспільства, щоб полегшити тягар потерпілих;

- економічний – людська діяльність (діяльність компанії), спрямована на акумуляцію фінансових засобів з метою реального відшкодування збитків;

- соціальний – форма участі держави, роботодавців та громадян у справі захисту особливих інтересів громадян та забезпечення соціальної та політичної стабільності в суспільстві;

- юридичний – різновид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ СТРАХУВАННЯ

громадян та юридичних осіб у разі настання страхових випадків, визначених договором страхування або чинним законодавством за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів;

- міжнародний – усунення національних відмінностей у законодавстві різних країн і уніфікації способів захисту інтересів господарюючих суб'єктів, з одного боку, та розробка таких юридичних норм, які б забезпечили страховикам наявність достатніх фінансових гарантій, з іншого.

Ми вважаємо, що дане В.Д. Базилевичем та К.С. Базилевич визначення страхування як економічної категорії є найбільш об'єктивним і за змістом відповідає природі страхування в ринкових умовах.

Для більш переконливої ілюстрації ринкових властивостей страхування як економічної категорії доцільно навести кілька базових ознак, які відрізняють його від інших категорій у ринковій економіці:

- об'єктивні умови виникнення ризиків;
- наявність страхового інтересу в процесі захисту наслідків ризику;
- формування та використання специфічного фонду грошових коштів – страхових резервів;
- поповнення страхових резервів за рахунок інвестиційної діяльності;
- інверсія страхового циклу, яка полягає у передоплаті страхового захисту щодо виплати страхового відшкодування;
- функціонування спеціалізованих установ (страхових компаній) які здійснюють страховий захист.

Таким чином, страхування – це система складних економічних відносин між конкретними об'єктами господарювання та страховиком. Основою страхування є майнова самостійність кожного господарюючого суб'єкта і їхня зацікавленість у передачі відповідальності за наслідки ризику спеціалізованим страховим компаніям.

Висновки. З'ясовуючи сутність такої

економічної категорії, як страхування є підстави стверджувати, що страхування – це специфічний вид господарської діяльності спеціалізованих установ, пов'язаних із формуванням грошових фондів за рахунок сплати страхових внесків юридичними і фізичними особами з метою покриття їх можливих втрат у разі настання страхових випадків. Важливою особливістю страхових фондів є їх поповнення внаслідок ефективного розміщення тимчасово вільних коштів на фінансовому ринку. Трактують страхування не як простої фінансової операції до відшкодування збитків суб'єктам господарювання, а як складної економічної системи ринкової інфраструктури дасть змогу налагодити ефективну, властиву ринковим умовам господарювання систему страхування.

1. Базилевич В.Д., Базилевич К.С. *Страхова справа.* – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2002. – 203 с.

2. Воблій К.Г. *Основи економіки страхування:* М.: Анкіл. – 1995. – 205 с.

3. Гордійчук А.В. *Страхування як засіб захисту сільськогосподарських товаровиробників // Економіка АПК.* – 2004. – № 2. – С. 84 – 87.

4. Гудзь О.Є. *Проблеми страхування сільськогосподарських ризиків // Економіка АПК.* – 2004. – № 1. – С. 73 – 77.

5. Дем'яненко М.Я. *Фінанси в період формування ринкових відносин // Економіка АПК.* – 2002. – № 2. – С. 53 – 58.

6. Ковальчук Т.Т. *Економічна безпека і політика: із досвіду професійного аналітика.* – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2004. – 638 с.

7. Огаренко О.В. *Методологічні засади страхування врожаю сільськогосподарських культур // Економіка АПК.* – 2002. – № 4 – С. 94 – 98.

8. *Страхування: Підручник / ред. С.С. Осадець* – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2002. – 599 с.

9. Хавтур О.В. *Концептуальні засади страхування // Фінанси України* – 2004. – № 2 – С. 139 – 147.

В КОЖНІЙ ФРАЗІ – ДУМКА

Батьківщина – це труд і свято,
Батьківщина – мама й тато.

Анатолій Костецький